

Marek Gilski

Maryja jako Królowa w tekstach patrystycznych : terminologia grecka

---

Salvatoris Mater 10/4, 263-272

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tytuł Królowej jest przypisywany Maryi przez chrześcijańską tradycję co najmniej od początków IV wieku. Z biegiem czasu jego popularność stawała się coraz większa. Tak zdawkowo potraktowali okres patrystyczny autorzy (D. Sartor, A. Serra) hasła „Królowa” (*Reina*) w *Nuevo Diccionario de Mariologia*¹. W bibliografii nie przywołano ani jednej publikacji poświęconej Ojcom Kościoła, a żaden z nich nie został wspomniany nawet w przypisie. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w innych współczesnych publikacjach poświęconych królewskości Maryi. Zawierają one solidną bazę biblijną i wiele uwagi poświęcają liturgii, ikonografii oraz autorom piszącym w II tysiącleciu chrześcijaństwa. Chwalebny wyjątkiem na gruncie polskim wydaje się być Łukaszuk, który podejmuje się krótkiej analizy tekstu Soboru Nicejskiego II, określającego Maryję mianem „naszej Pani” (Δέσποινα ἡμῶν), co jest równoznaczne z przyznaniem Jej tytułu Królowej².

Ks. Marek Gilski

Maryja jako Królowa w tekstach patrystycznych. Terminologia grecka

SALVATORIS MATER
10(2008) nr 4, 263-272

Celem obecnej publikacji jest analiza terminów greckich, za pomocą których Ojcowie Kościoła wskazywali na królewską godność Maryi. W tym kontekście rodzą się również pytania o zakres semantyczny tych pojęć. Udało się znaleźć następujące terminy: ἄνασσα, παντάνασσα, βασιλῖς, βασιλίσσα, δέσποινα, κυρία, παμβασιλεία, σφραττηγός.

1. Ἄνασσα, παντάνασσα

Użycie terminu ἄνασσα na gruncie języka greckiego poświadczone jest zarówno przez inskrypcje cypryjskie, jak również przez poematy homeryckie. A zatem jest to pojęcie obecne w najstarszych tekstach greckich. W pierwszym znaczeniu tłumaczy się je za pomocą słów „królowa, pani” (*queen, lady*)³. Rzeczownik jest formą żeńską terminu

¹ *Nuevo Diccionario de Mariología*, red. S. DE FIORES, S. MEO, Madrid 1988, 1712-1731.

² T.D. ŁUKASZUK, *Królewska godność Maryi udziałem w królewskości Chrystusa*, „Salvatoris Mater” 6(2004) nr 3, 65-66. Kilkanaście świadectw z epoki Ojców przytacza L. Andrzejewski (*Królewskość Matki Bożej*, w: *Gratia Plena. Studia teologiczne o Bogurodzicy*, red. B. PRZYBYLSKI, Poznań 1965, 390-392). Nie podejmuje jednak analizy terminologicznej.

³ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1966, 121; G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 2001, 120.

ἄναξ, który we wczesnej grece wskazywał jednoznacznie na godność królewską w przeciwieństwie do pojęcia βασιλεύς oznaczającego lokalnego wodza⁴.

W poematach homeryckich pojęcie ἄνασσα odnoszone jest przede wszystkim do bogiń: Ateny (Od. 3, 380) i Demeter (Il. 14, 326), ale może też być kierowane pod adresem człowieka, jak to ma miejsce w przypadku Nauzyki, córki króla Feaków (Od. 6, 149). W tym drugim jednak wypadku Odyseusz, w którego usta Homer wkłada ten termin, zdaje się mieć wątpliwości, czy stoi przed nim bogini czy zwykła kobieta. Poza jednym wyjątkiem, gdy Zeus określa słowem ἄνασσα boginię Demeter (Il. 14, 326), pojęcie używane jest jako element prośby. Raz pada z ust Nestora, gdy ów modli się do Ateny o łaskę i dobrą sławę dla siebie i swojej rodziny (Od. 3, 380), innym razem z ust Odysa, gdy ów wyrzucony na brzeg po wielu dniach zmagania się z morzem, prosi o pomoc pierwszą napotkaną kobietę, którą jest córka króla Feaków (Od. 6, 149).

Termin ἄνασσα pojawia się następnie w hymnachs homeryckich (*Hymn do Demeter*, *Hymn do Selene*), w tragedii (Ajschylos, Sofokles, Eurypides), w komedii (Arystofanes), w utworachs poetyckich Kallimacha, jak również w poemacie *Argonautica* Apolloniusza z Rodos. Pojęcie występuje zarówno w odniesieniu do bogiń (Demeter, Selene, Atena, Artemida, Latona, Gaja), jak również kierowane jest pod adresem kobiet z rodziny królewskiej. Może odnosić się do matki króla (matka Kserksesa)⁵, żony króla (Klitajmestra, żona Agamemnona; Fedra, żona Tezeusza; Hekabe, żona Priama)⁶, królowej (królowa Amazonek)⁷, a także do córki króla (Hermiona, córka Menelaosa)⁸.

Pojęcie przynależy przede wszystkim do języka poetyckiego i rzadko pojawia się w prozie (Arystoteles, Izokrates). Ani raz nie pojawia się w Septuagincie czy w Nowym Testamencie. Przez Ojców Kościoła termin używany jest sporadycznie. Udało się znaleźć osiem tekstów patry-

⁴ Oba terminy (ἄναξ, βασιλεύς) poświadczane są już przez pismo linearne B. W homeryckiej grece dystynkcja terminologiczna wyróżniająca jednego króla (ἄναξ) spośród wielu lokalnych przywódców (βασιλείς) stopniowo zanika. Można spotkać jedynie jej ślady, gdy Telemach stwierdza, że w Itace są liczni przywódcy (βασιλείς) i jeden z nich może zająć miejsce Odysa (Od. 1, 394-396). J. RUSSO, M. FERNANDEZ-GALIANO, A. HEUBECK, *A Commentary on Homer's Odyssey*, vol. III, Oxford 1992, 117. Na Cyprze synowie oraz bracia króla również byli ἀνάκτες.

⁵ Chór nazywa matkę Kserksesa „królową tej ziemi” (γῆς ἀνασσα τῆςδε). AJSCHYLOS, *Persowie*, w. 173.

⁶ SOFOKLES, *Elektra*, w. 666; EURYPIDES, *Hipolit uwięziony*, w. 783; EURYPIDES, *Hekabe*, w. 61. 484. 492.

⁷ EURYPIDES, *Hipolit uwięziony*, w. 307.

⁸ TENŻE, *Andromacha*, w. 897.

stycznych, w których analizowane słowo kierowane jest pod adresem Matki Chrystusa, przy czym czterokrotnie pojawia się ono w złożeniu w formie *παντάνασσα*.

Najstarsze niebudzące wątpliwości świadectwo odnoszenia do Maryi terminu *ἀνασσα* pochodzi z V wieku i pojawia się u Nonnosa z Panopolis. Jego *Parafraza Ewangelii św. Jana* napisana jest heksametrem i stanowi próbę przełożenia Ewangelii Janowej na formę poetycką⁹. Gdy ten chrześcijański poeta przedstawia scenę dialogu ukrzyżowanego Chrystusa z Matką, oddanego pod Jej opiekę Jana nazywa *nie urodzonym synem królowej, która nie zaznała bólów porodowych* (*ἀνηρ ἀλόχευτος ἀπειρώδιος ἀνάσης*)¹⁰. Autor chce w ten sposób podkreślić, że relacja macierzyńska Maryi do Jana nie wynika z fizycznego zrodzenia. Przy tej okazji określa jednak Maryję mianem Królowej (*ἀνασσα*). Nonnos, który w swoim dziele wyraźnie wzoruje się na Homerze i wielokrotnie korzysta z jego terminologii (epitety), także w opisie Maryi sięgnął po wzorce obecne w poematach homeryckich.

Następne świadectwo określania Maryi słowem *ἀνασσα* znajduje się w *Antologii Palatyńskiej*. Pochodząca z X wieku antologia jest zbiorem ok. 3700 epigramów z różnych epok. W I księdze znajdują się epigramy chrześcijańskie. Jeden z nich (prawdopodobnie z V wieku) napisany heksametrem ma charakter modlitwy do Maryi. Jest to prośba do Królowej (*ἀνασσα*), trzymającej na rękach Syna Bożego, przed którym drżą aniołowie, aby ochraniała cały świat od wszelkiego zła (*ῥέο συντηροῦσα ἀπήμιονα κόσμον ἀπαντα*)¹¹.

Autorem kolejnego tekstu charakteryzującego Maryję za pomocą analizowanego terminu jest żyjący na przełomie VI i VII wieku patriarcha Jerozolimy, św. Sofroniusz (†638). W jednym ze swoich utworów wyraża pragnienie bycia w miejscu narodzin Maryi i uczczenia miejsca, gdzie przyszła na świat Królowa (*ἀνασσα*)¹².

Jan Damasceński w swojej pieśni na Zesłanie Ducha Świętego zwraca się do Maryi jako Królowej, dodając, że żadna sztuka retoryczna nie jest w stanie wysłowić Jej godności, a umysł jest oszołomiony, gdy staje wobec prawdy o Jej porodzie¹³.

Specyficzną cechą literatury chrześcijańskiej jest wypracowanie nowego nieznanego wcześniej pojęcia. Chodzi o termin *παντάνασσα*,

⁹ Dzieło powstało w latach 431-450. Problem datacji i treści dzieła: H. WÓJTOWICZ, *Studia nad Nonnosem*, Lublin 1980, 117n.

¹⁰ PG 43, 904.

¹¹ *Antologia Palatina* 1, 31. Cytat za: S.A. CAMPOS, *Corpus Marianum Patristicum*, pars IV/2, Burgos 1979, 195.

¹² *De desiderio suo sanctae urbis et sanctorum locorum* 87-90: PG 87, 3824.

¹³ PG 96, 840.

który wskazuje na zasięg władzy królewskiej, a mianowicie posiadanie władzy królewskiej wobec wszystkich (*queen of all*)¹⁴. Występuje on w przypisywanym Grzegorzowi z Nazjanzu dramacie *Christus patiens* (IV-XII w.), w poezji Romana Melodosa (VI w.), u Sofroniusza (VI/VII w.) i Germana z Konstantynopola (VII/VIII w.).

Pojęcie *παντάνασσα* pojawia się przede wszystkim w kontekście modlitwy do Maryi o opiekę (*Christus patiens*¹⁵, Roman Melodos¹⁶, German¹⁷) oraz w kontekście pragnienia stanięcia w grocie, gdzie Królowa wszystkich urodziła Zbawiciela świata¹⁸.

Terminy *ἄνασσα* i *παντάνασσα* przynależą do języka hymnu i modlitwy, dlatego nie dziwi fakt, że pojawiają się u Ojców Kościoła bez jakiegokolwiek próby uzasadnienia słuszności posługiwania się nimi. Występują rzadko i służą do wyrażenia czci i szacunku wobec Matki Zbawiciela.

2. Βασιλῖς

Termin znany jest z tragedii greckiej (Eurypides), ale pojawia się także w tekstach filozoficznych (Platon) oraz biograficznych (Plutarch). Może oznaczać królową bądź księżniczkę (*queen, princess*)¹⁹. Eurypides odnosi pojęcie *βασιλῖς* do żony władcy (Fedra, żona Tezeusza)²⁰ lub do córki królewskiej (Poliksena, córka Priama, władcy Troi; córka Kreonta, władcy Koryntu)²¹. Ani Septuaginta, ani Nowy Testament nie znają tego terminu.

Pisarze wczesnochrześcijańscy określają Maryję jako *βασιλῖς* zarówno w utworach o charakterze poetyckim, w homiliach, jak i w tekstach dogmatycznych. Ustalenie, kto pierwszy posłużył się tym pojęciem w odniesieniu do Matki Chrystusa, napotyka na trudności związane z autorstwem i datacją wielu tekstów patrystycznych²².

¹⁴ G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon...*, 1004.

¹⁵ GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *La Passion du Christ. Tragédie*, ed. A. TUILIER, „Sources Chrétiennes” 149, Paris 1969, w. 2600.

¹⁶ *Hymnus* 56.

¹⁷ *Hymnus in Sanctam Dei Genitricem*: PG 98, 453.

¹⁸ SOFRONIUSZ, *In Ascensionem* 41-45: PG 87, 3813.

¹⁹ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon...*, 310.

²⁰ *Hipolit uwięziony*, w. 267. 778.

²¹ *Hekabe*, w. 552; *Medea*, w. 1003.

²² Przypisywane Metodemu z Olimpu dzieło *De Symeone et Anna* (PG 18), w którym pojawia się termin *βασιλῖς* jako określenie Maryi jest dziś datowane na IX wiek (LAMPE, XXXIV).

Anonimowy autor z V wieku w hymnie ku czci Maryi nazywa ją Królową, Matką Króla, Króla i Boga, Króla Najwyższego (Βασιλίδα σε ὄρω, βασιλέως μητέρα, βασιλέως καὶ Θεοῦ, βασιλέως ὑψίστου)²³. Żyjący nieco później (VI w.) Roman Melodos zachęca, aby wraz z Archaniołem Gabrielem pozdrawiać Maryję, Matkę i Karmicielkę naszego życia (ταύτην ἀσπασώμεθα ὡς μητέρα καὶ τροφὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν). Na koniec dodaje, że tylko Chrystusowi, który jest władcą (στρατηγός), nie wypada pozdrawiać Królowej (οὔτε γὰρ μόνω πρέπει τῷ στρατηγῷ τὴν βασιλίδα ἀσπασασθαι)²⁴.

W tekstach przypisywanych Janowi Damascyjskiemu (autorstwo niepewne) znajdujemy przynajmniej dwa użycia analizowanego terminu: w Homilii na Narodzenie Maryi pojawia się apostrofa do miejsca narodzin Matki Jezusa, które jest określane mianem *pochodzącej od przodków siedziby Królowej* (τῆς βασιλίδος τὸ προγονικὸν καταγωγίον)²⁵, a w Homilii na Zwiastowanie autor mówi o cudownym i wyjątkowym święcie Królowej (Νῦν ἡ τῆς βασιλίδος βασιλικὴ καὶ ὑπέρξενος ἑορτή)²⁶. Z kolei Andrzej z Krety (VII/VIII w.) w Homilii na Zaśnięcie Maryi nazywa Ją „Królową ludzkości” (βασιλίδα τῆς ἀνθρωπείου)²⁷, a Jan z Eubei (VIII w.), komentując słowa Psalmu 45 (w Septuagincie Ps. 44) o wprowadzeniu córki królewskiej do świątyni królewskiej (εἰς ναὸν βασιλέως), odnosi ten fragment do Maryi i widzi w nim zapowiedź ofiarowania Maryi przez Joachima i Annę²⁸.

W innym kontekście i znaczeniu posługuje się analizowanym słowem Anastazy Synajski (VII w.). W dziele *Viae dux*, które ma za zadanie pomóc w walce z herezjami, autor pisząc o kenozie Jezusa, wskazuje, że nie był synem króla ani arcykapłana, ani władcy, a jego Matką nie była królowa (οὐ μήτρὸς βασιλίδος)²⁹.

3. Βασίλισσα

Użycie tego terminu poświadczane jest przez komediopisarzy (Alkajos, Filemon), historyków (Ksenofont), filozofów (Arystoteles) i poetów (Teo-

²³ *Contacion in honorem Virginis Mariae*. Cytat za: S.A. CAMPOS, *Corpus Marianum Patristicum*, pars IV/1, Burgos 1976, 600.

²⁴ *Hymnus* 9, S.C. 110, 20.

²⁵ PG 96, 677.

²⁶ PG 96, 648.

²⁷ PG 97, 1080.

²⁸ *Sermo in conceptionem BMV*: PG 96, 1481.

²⁹ PG 89, 237.

kryt). Stosowano go w odniesieniu do królowej (*queen*), żony archonta-basileusa w Atenach lub też jako tytuł bogiń (Demeter, Izyda)³⁰.

Pojęcie występuje w Nowym Testamencie czterokrotnie (królowa Saby, królowa etiopska Kandaka, Babilon)³¹, częściej natomiast pojawia się w Septuagincie (królowa Saby, Estera, żona króla Baltazara, bogini Isztar). Pisarze wczesnochrześcijańscy rzadko nazywają Maryję βασιλισσα.

Jan Chryzostom, mówiąc o Wcieleniu Syna Bożego, podkreśla, że doświadczył On wszystkiego, co pospolite, i ani nie wybrał sobie na Matkę królowej (οὔτε μητέρα βασιλισσαν επιγραψόμενος), ani jako dziecko nie miał złotego łoża (οὔτε ἐν καιρῷ τῶν σπαργάνων ἐπὶ κλίνης τεθεις χρυσῆς)³². Maryja jest tu wspomniana jako niczym niewyróżniająca się osoba nieposiadająca królewskiej godności. W Mowie na Zwiastowanie Pseudo-Atanazy wskazuje na aktualną sytuację Maryi, która jako Królowa stoi po prawicy swojego Syna, Króla wszystkich (καὶ νῦν ὡς βασιλισσα παριστοιμένη ἐκ δεξιῶν τοῦ παμβασιλέως Υἱοῦ αὐτῆς)³³. Dla Andrzeja z Krety Maryja jest nową Królową (νέα βασιλισσα)³⁴ i Królową całej ludzkiej natury (ἡ βασιλισσα πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως)³⁵. German z Konstantynopola wskazuje na Jej królewską godność przerażającą wszystkich władców świata i dlatego przyznaje, że Maryi należy się miejsce wyjątkowe (καὶ πρέπει γάρ σοι τῆ βασιλισση καὶ ὑπὲρ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου δεδοξασμένη, ἐν τοιαύτῃ βαθμίδι ἐφέζεσθαι)³⁶. Tę samą tematykę podejmuje nieznany autor w Homilii na Zwiastowanie. Pozdrawia Matkę Chrystusa jako jedyną Królową wśród innych władczyń (Χαίροις, μόνη ἐν βασιλίσσαις βασιλισσα), córkę królów (ἡ βασιλέων θυγάτηρ) Matkę Chrystusa Władcy nad wszystkim (παμβασιλέως Χριστοῦ Μήτηρ) oraz jako siłę pobożnych królów (φιλοσεβῶν βασιλέων κράτος)³⁷.

4. Δέσποινα

Pojęcie pojawia się już w poematach homeryckich. Homer posługuje się nim w odniesieniu do żon władców: żony Nestora, władcy Pylos

³⁰ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon...*, 310; *Supplement*, 67.

³¹ Mt 12, 42; Łk 11, 31; Dz 8, 27; Ap 18, 7.

³² *In Psalmum* 44, 2: PG 55, 185.

³³ PG 28, 937.

³⁴ *In Dormitionem S. Mariae*: PG 97, 1104.

³⁵ TAMŻE: PG 97, 1100.

³⁶ *In Praesentationem SS. Deiparae I*: PG 98, 304.

³⁷ *In Annuntiationem*: PG 96, 653.

(Od. 3, 403), Arete, żony Alkinoosa, króla Feaków (Od. 7, 53.347), oraz Penelopy, żony Odysa (Od. 14, 9.127. 451; 15, 374. 377; 19, 83; 23, 2). Rzeczownik jest formą żeńską pojęcia *δεσπότης*. Pierwotnie odnosił się do „pani domu” (*lady of the house*), następnie do księżniczki lub królowej (*princess, queen*). W Tesalii stosowano go jako synonim słowa „kobieta”, w Rzymie na oznaczenie cesarzowej. Występuje on również w połączeniu z imionami bogiń (Hekate, Artemida)³⁸. Termin pojawia się w liryce greckiej (Pindar, Hipponaks, Anakreont), w tragedii (Ajschylos, Sofokles, Eurypides), w komedii (Arystofanes), u historyków (Herodot), u filozofów (Platon), mówców (Demostenes). Wszedł do potocznego użycia. Nie występuje jednak ani w Nowym Testamencie, ani w Septuagincie.

Ojcowie Kościoła często posługiwali się pojęciem *δέσποινα* w odniesieniu do Maryi. Najprawdopodobniej pierwszym, który określił w ten sposób Maryję, był Piotr z Aleksandrii (III/IV w.). W zachowanych fragmentach jego dzieł znajduje się zdanie mówiące o narodzeniu Jezusa ze świętej i sławnej Królowej naszej, Bogurodzicy (*κατὰ σάρκα τεχθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*)³⁹. Od VI wieku ten sposób określania Maryi staje się coraz bardziej powszechny. Dominują dwa konteksty, w których pojawia się termin *δέσποινα*. Część pisarzy wczesnochrześcijańskich przywołuje to określenie, gdy analizuje prawdę o przyjściu na świat Syna Bożego, dodając, że narodził się On z Królowej. Inni wskazują na godność królewską Maryi w stosunku do ludzi. Przy tej okazji pojawiają się określenia: „nasza Królowa” (*δέσποινα ἡμῶν*)⁴⁰, „święta Królowa” (*ἁγία δέσποινα*)⁴¹, „nieskalana Królowa” (*ἄχραιτος δέσποινα*)⁴². Pojęcie przynależy zarówno do języka opisu, jak i do języka modlitwy. Weszło do oficjalnego języka Kościoła (Sobór Nicejski II).

³⁸ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon...*, 380. Termin *δέσποινα* Eurypides odnosi do Alkestis (*Alkestis*, w. 193. 763. 769), Medeji, córki Kreona, władcy Koryntu (*Medea*, w. 6. 49. 58. 142), Alkmeny, matki Heraklesa (*Heraklidzi*, w. 784. 928), Fedry, żony Tezeusza (*Hipolit uwieńczony*, w. 130), Andromachy, żony Hektora (*Andromacha*, w. 56), Hermiony, córki Menelaosa (*Andromacha*, w. 232. 804. 816), Polykseny, córki Hekabe (*Hekabe*, w. 354. 668. 1048), Elektry, córki Agamemnona (*Elektra*, w. 487. 750), Ifigenii, córki Agamemnona (*Ifigenia w Taurydzie*, w. 1075), do bogiń: Kiprydy (*Hipolit uwieńczony*, w. 117. 522. 695), Selene (*Heraklidzi*, w. 772), Artemidy (*Hipolit uwieńczony*, w. 74.. 82), Hestii (*Alkestis*, w. 163). Pojęcie odnosi się zatem do szeroko pojętej rodziny królewskiej (córki, żony, matki).

³⁹ *Fragmenta*: PG 18, 517.

⁴⁰ EWAGRIUSZ SCHOLASTYK, *Historia Ecclesiastica* 5, 4: PG 86, 2, 2796; GREGENCJUSZ Z TAFARY, *Disputatio cum Herbario Iudaeo* 2: PG 86, 669; JAN MOSCHUS, *Pratum spiritualis*: PG 87, 2900.

⁴¹ GREGENCJUSZ Z TAFARY, *Disputatio cum Herbario Iudaeo*: PG 86, 669.

5. Κυρία

Pojęcie jest formą żeńską rzeczownika κύριος, który oznacza „pana, mistrza” (*lord, master*) i wskazuje na panią domu (*lady of the house*)⁴³. W Nowym Testamencie dwukrotnie tym terminem określana jest gmina chrześcijańska (2 J 1. 5), a Septuaginta posługuje się nim dziewięciokrotnie, aby wyrazić relację pani do niewolnicy lub służącej (Saraj, Hagar), a także, aby wskazać na głowę rodziny (wdowa w Sarepcie Sydońskiej)⁴⁴.

Jan Damasceniński wyjaśnia etymologię imienia Maryi, wskazując, że Jej imię oznacza „Panią” (τίκτει τοιγαρουν ή χάρις τούτο γάρ ή Άννα έρμηνεύεται την Κυριαν τουτο γάρ της Μαρίας σημαίνει τó όνομα)⁴⁵ i dodaje, że panuje Ona nad wszelkim stworzeniem (Κυρία, καί πάντων κτισμάτων δεσπόζουσα)⁴⁶. Poeta Jerzy Pisida (VII w.) określa Ją mianem „Pani wojny” (της μάχης ή Κυρία)⁴⁷. Bez dodatkowych wyjaśnień przywołuje ten termin Pseudo-Atanazy w *Sermo in Annuntiationem*⁴⁸.

6. Παμβασιλεία

Termin obejmuje swoim znaczeniem dwa wymiary władzy królowej: albo zakres jej władzy – panowanie nad wszystkimi (*queen of all*), albo jej potęgę - wszechpotężna (*all-powerfull queen*). Pojęcie pojawia się w komedii greckiej (Arystofanes), w poematach (Apoloniusz z Rodos), jak również znane jest z inskrypcji odkrytych na Paros⁴⁹. Grecy odnosili je do bogiń (Hera, Hekate, Persefona). Ani Nowy Testament, ani Septuaginta nie używają tego słowa.

Maryja jest określana jako παμβασιλεία w jednym z epigramatów w dodatku do Antologii Palatyńskiej. Autor zwraca się do Niej jako do Królowej wszystkich i dodaje, że Jej domem jest niebo (Παρθένε παμβασιλεία, τεδός δόμος ούρανόσ έστιν)⁵⁰.

⁴² MAKSYM WYZNAWCA, *Opuscula theologica et polemica*: PG 91, 212.

⁴³ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon...*, 1013; G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon...*, 785.

⁴⁴ Rdz 16, 4. 8. 9; 1 Krl 17, 17; 2 Krl 5, 3; 1 Mch 8, 30; Ps 122, 2; Prz 30, 23; Iz 24, 2.

⁴⁵ *De fide ortodoxa* 4, 14: PG 94, 1157.

⁴⁶ TAMŻE: PG 94, 1161.

⁴⁷ *Bellum Avaricum* 366: PG 92, 1285.

⁴⁸ PG 28, 937.

⁴⁹ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon...*, 1294.

⁵⁰ Cytat za: S.A. CAMPOS, *Corpus Marianum Patristicum...*, pars IV/1, 197.

7. Στρατηγός

Pojęcie wskazuje na władcę, rządcę lub głównego dowódcę (*governor, commander, general*)⁵¹. Termin jest używany przez lirykę grecką (Tyrtajos, Ibykos), tragików (Ajschylos, Sofokles, Eurypides), komików (Arystofanes), mówców (Izokrates, Demostenes), historyków (Herodot, Tukidydes), filozofów (Platon, Arystoteles). Był w powszechnym użyciu. W Nowym Testamencie słowem στρατηγός okreśłany jest przede wszystkim komendant lub dowódca, podczas gdy Septuaginta posługuje się nim i jego złożeniami w odniesieniu do dowódcy wojska (ἀρχιστράτηγος), księcia lub wodza (στρατηγός).

Maryję okreśłano za pomocą tego słowa niezwykle rzadko. Wyłącznie w utworach o charakterze poetyckim. Pojęcie pojawia się w Akatyście, jak również w poemacie *Bellum Avaricum* Jerzego Pisida (VII wiek). W hymnie Maryja jest nazywana „władczynią walczącą w obrońie” (ὑπέρμαχος στρατηγός)⁵², a w poemacie „dziewiczą władczynią” (ἡ στρατηγός Παρθένος, τοῦ στρατηγοῦ τῆς ἀτρέπτου Παρθένου)⁵³.

8. Wnioski

Analiza greckich terminów, przy pomocy których w patrystyce wskazywano na królewską godność Maryi, prowadzi do następujących wniosków:

- a) Istnieje zbieżność pomiędzy pojęciami charakteryzującymi Maryję jako Królową z tymi, które okreśłają Chrystusa jako Króla. Literatura wczesnochrześcijańska odnosi do Matki Chrystusa następujące terminy: ἀνασσα, παιτάνασσα, βασιλῖς, βασιλίσσα, δέσποινα, κυρία, παμβασιλεία, στρατηγός. Królewska godność Chrystusa jest wyrażana za pomocą identycznych pojęć (ἀναξ, παιτάναξ, βασιλεύς, δεσπότης, κύριος, παμβασιλεύς, στρατηγός). Różnica polega niemal wyłącznie na innych końcówkach wynikających ze zamiany rodzaju żeńskiego na męski;
- b) Paleta terminów używanych w patrystyce dla wyrażenia królewskości Maryi wskazuje, że była to idea znana i na różne sposoby prezentowana;

⁵¹ H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*..., 1652; G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*..., 1263.

⁵² Cytat za: S.A. CAMPOS, *Corpus Marianum Patristicum*..., pars IV/2, 515.

⁵³ *Bellum Avaricum* 445: PG 92, 1287; 405, PG 92, 1287.

- c) Nie udało się znaleźć tekstu, w którym Maryja byłaby nazywana pojęciem ἡγεμῶν (termin był stosowany przez Greków w odniesieniu do monarchy, a chrześcijanie tak określali Boga i Jego Słowo);
- d) Literatura wczesnochrześcijańska poza jednym wyjątkiem (termin παντῶνλασσα) skorzystała z pojęć znanych z tekstów przedchrześcijańskich;
- e) Zdecydowana większość terminów greckich, za pomocą których wskazywano na władzę królewską Maryi, przynależy do języka poezji i modlitwy.

Ks. dr Marek Gilski
Papieska Akademia Teologiczna (Kraków)

ul. Piłsudskiego 4
PL - 31-109 Kraków

e-mail: mgilski@post.pl

Maria come Regina nei testi patristici. La terminologia greca

(Riassunto)

Lo scopo dello studio consiste nel mettere in evidenza il contenuto semantico dei termini greci con i quali i Padri della Chiesa descrivono la dignità regale della Vergine Maria.

L'autore è arrivato ai seguenti conclusioni: 1) esiste convergenza tra i termini riguardanti Maria-Regina e il Cristo-Re; 2) la varietà dei termini ci convince che l'idea di Maria-Regina fu ampiamente conosciuta; 3) non si trova il testo con il termine ἡγεμῶν che sarebbe applicato alla regalità di Maria (è così che i cristiani chiamavano Dio e il Suo Verbo); 4) la letteratura cristiana usava i termini già conosciuti nella letteratura pagana; 5) i termini greci riguardanti la regalità di Maria appartiene alla lingua di poesia e di preghiera.